

Г.А. Арцямёнак
(Віцебск, Беларусь)

**ПРАФЕСАР В.І. РАГАЎЦОЎ –
ЧАЛАВЕК, ПАЭТ, ДАСЛЕДЧЫК**

Артыкул прысвечаны прафесару В.І. Рагаўцову – такому, якім ён застаўся ва ўспамінах і сваёй літаратурнай і навуковай спадчыне. Вядомы паэт, аўтар шасці паэтычных зборнікаў, ён праявіў сябе і як удумлівы, карпатлівы даследчык-мовазнавец. Вучонаму належыць ства-

рэanne новага навуковага напрамку ў беларусістыцы, звязанага з даследаваннем вербальных сродкаў камічнага на матэрыяле драматургіі, а таксама падрыхтоўка цыкла падручнікаў і вучэбных дапаможнікаў па агульналінгвістычных дысцыплінах. Творчая асоба В.І. Рагаўцова арганічна паядала ў сабе вобразна-паэтычны і лагічна-навуковы тыпы крэатыўнага мыслення.

Васіль Іванавіч Рагаўцоў належыць да той слаўнай плеяды дзеячаў айчынай культуры, якія пры жыцці зусім не любілі высоўвацца наперад і рэкламаваць сябе пры кожным зручным выпадку, але пасля якіх застаўся незабыўны след у памяці блізкіх, знаёмых людзей і ў Вечнасці. Надзвычай сціплы і непатрабавальны ў паўсядзённым побыце, чулы і таварыскі ў адносінах з калегамі, сёння ён падаецца велічнай постацю ў шэрагу тых, хто самааддана служыў Радзіме і здолеў уплесці ў вянок яе моўна-культурных каштоўнасцей непаўторныя фарбы. Паэтычныя здабыткі мовазнаўца, вучонага-філолага ўяўляюць сабой без усяякага перабольшання сапраўдныя шэдэўры беларускага прыгожага пісьменства, яны не толькі паказваюць карпатлівую працу аўтара над кожным радком, кожным сугуччам, вобразам, але і літаральна дыхаюць непадробным натхненнем і прасвятленнем, якое ўласціва толькі выбраным талентам. Даследаванні яго па мове мастацкай літаратуры, прасякнутыя любоўю і замілаваннем да аб'екта навуковага аналізу і разам з тым строга вывераныя, факталагічна абгрунтаваныя і аргументаваныя, сведчаць пра наяўнасць глыбокай і сур'ёзнай філалагічнай школы за плячыма, а таксама пра напружаны інтэлектуальны пошук, цяжкую штодзённую працу вучонага.

Паэзія В.І. Рагаўцова вельмі спецыфічная, яна асабіста-інтымная і ў той жа час сягае да высокіх філасофскіх абагульненняў. Творца як бы прапускае праз сябе, сваё тонкае, непаўторнае ўспрыманне ўсё быццё Сусвету і найперш, здаецца, такое блізкае і зразумелае жыццё роднай зямлі і яе насельнікаў. У прадмове да зборніка “Імгненне і Вечнасць” Казімір Камейша адзначаў: “У кароткіх вершах-роздумах аўтар ставіць мноства пытанняў, часта пакідаючы іх без адказу. Але ў гэтым ёсць і патаемны сэнс: важна паставіць пытанне і запрасіць у суразмоўцы самога чытача, нават зmusіць яго задумацца над тым, што хвалюе аўтара. Гэта – як своеасаблівае запрашэнне да дыялогу праз аўтарскую задуму” [3, с. 3]. Зразумела, што для больш выразнай і даходлівай фармулёўкі па-філасофску заглыбленай ідэі больш за ўсё падыходзіць свабодны, дыаметрычны верш, адзінства якога дасягаецца адметнай інтанацыйна-сінтаксічнай структурай і змацавана найперш важнай для паэта думкай, пададзенай часта ў афарыстычнай форме. Паэт часта выкарыстоўвае вершаваную форму верлібра, некаторыя творы (трохрадکوўі) нагадваюць японскія хоку. Паэтычны свет Васіля Рагаўцова вельмі своеасаблівы і непаўторны, напружана-эмацыянальны, пакутна-раздумлівы, сімвалічны.

***

Душа –
не камень.
Але стаецца,
што і яна
абрастае мохам [3, с. 89].

***

На прыволлі
хмялюць краскі...
І чэзнуць,
як паланянкi [3, с. 84].

***

Сумуе асвер:
не вітаюцца рукі людскія
і неба – не кліча [3, с. 75].

***

Любіць
можна і Розумам.
А кахаюць –
толькі Душою [3, 94].

***

І пры святле
можна хадзіць як цень.
Калі душа –
шэрая [3, с. 90].

***

Туліцца адзінокі каласок
да схаладнелай зямлі...
Быццам чуе цяпло
вясновай раллі [3, с. 75].

***

Прыпыніся, чалавеча:
з бярозкі ападае
апошні лісток [3, с. 122].

***

На заснежаным падворку
адзіныя слядочки –
сінічак [3, с. 126].

Вельмі частотнае ў паэта слова, ці, як сёння казалі б навукоўцы, канцэпт, – “душа”. Гэта надзвычай важнае для творцы паняцце, ён нібы “смакуе” яго ў розных кантэкстах, надзяляе рознымі эпітэтамі, спрабуючы праясніць гэтую сутнасць, у тым ліку для самога сябе (*нішчымная душа; душа – шэрая; чужая душа; кахаюць – толькі Душою; зойдзеца душа; вярэдзіць душу; на душы пагоднее, світае; на душы – зіма; душы, як сівер, халодныя; душы, як ветразь адкрытыя; і стылее душа; на душы так балюча і гойна; душа не пая; душа ў адчаі; гнятлівая цемра ... ахінае душу; пакутуе Душа; ратунак душы; успамін душу пяхэ; душою крыяю; слятыя Душою*). Няцяжка заўважыць, што пераважаюць пры гэтым неспакойныя, балюча-трывожныя радкі, быццам паэт хоча перадаць няўтульнасць навакольнага свету для такой тонкай і уражлівай існасці, як душа. Менавіта гэтае слова-паняцце Алесь Бельскі назваў “найвышэйшай і першаступеннай маральнай катэгорыяй”, “ідэяўтваральным ядром у духоўна-паэтычным свеце В. Рагаўцова” [1, с. 21]. Творца з багатым мовазнаўчым досведам актыўна стварае новыя лексічныя адзінкі, што пачынаюць зіхатліва іграць у кантэксце верша адмысловымі залацінкамі-каралямі: *долягляд, крыліць, плыніць, травець, рэхапрастора, сваволец, жыццядай, радаводзец, грамыкаваць, журбаваць, нішчымнец, лагодзіць, разлагодзіць, падцеб’е, сутонлівы*. Звычайна такія наватворы пабудаваны па прадуктыўных словаўтваральных мадэлях, а значыць, маюць шанцы замацавацца ў мове, распаўсюдзіцца, прынамсі, у мастацкім маўленні.

У 2002 годзе ў савеце пры Інстытуце мовазнаўства імя Якуба Коласа НАН Беларусі В.І. Рагаўцоў абараніў доктарскую дысертацыю “Маўленчае выражэнне камічнага ў беларускай драматургіі”, якая стала першым у беларусістыцы сістэмным лінгвістычным даследаваннем вербальных сродкаў стварэння камізму ў мастацкіх творах. Фактычна тады ў беларускай філалагічнай навуцы быў закладзены новы кірунак, які надалей атрымаў належнае развіццё як у працах самога заснавальніка на-

прамку, так і ў публікацыях яго вучняў. З цягам часу В.І. Рагаўцовым былі выдадзены фундаментальныя даследаванні “Слоўнік пра камічнае: мовазнаўчы аспект” (2010), манаграфіі “Вербальныя сродкі камічнага ў беларускай драматургіі: канец XVI – пачатак XX стагоддзя” (2012), “Вербальныя сродкі камічнага ў беларускай драматургіі: 1920–1940-я гады” (2015), “Вербальныя сродкі камічнага ў беларускай драматургіі: 1950–1990-я гады” (2016), а таксама апублікаваны шматлікія артыкулы па адзначанай праблематыцы, дзе яна атрымала практычна вычарпальнае асвятленне. На велізарным моўным матэрыяле вучоным былі вылучаны і прааналізаваны спецыялізаваныя (іронія, каламбур) і неспецыялізаваныя моўныя сродкі стварэння камізму, распрацавана вучэнне пра актуалізатары і інтэнсіфікатары камічнай экспрэсіі, прасочана гістарычная эвалюцыя вербальных сродкаў камізму ў беларускай драматургіі.

Студэнтам і выкладчыкам філалагічных факультэтаў універсітэтаў Беларусі добра вядомы вучэбныя кнігі прафесара В.І. Рагаўцова, асаблівае месца сярод якіх належыць дапаможнікам па агульналінгвістычных дысцыплінах. На пачатку 2000-х выйшлі з друку яго “Практыкум па гісторыі агульнага мовазнаўства” (2001), “Уводзіны ў мовазнаўства: Практыкум” (2003), “Уводзіны ў мовазнаўства” (2004), “Гісторыя мовазнаўства” (2005), “Агульнае мовазнаўства” (2006), “Агульнае мовазнаўства: практыкум” (2007). Гэтыя выданні адыгралі вялікую ролю ва ўключэнні тэарэтыка-лінгвістычных дысцыплін у беларускамоўны нацыянальна-культурны кантэксст універсітэцкага выкладання, сталі актыўна выкарыстоўвацца ў штодзённым навучальным працэсе. Нарэшце ў 2009 годзе пабачыў свет энцыклапедычны даведнік “Мовы свету”, які стаў лагічным працягам задуманага аўтарам цыкла навучальнай літаратуры па лінгвістыцы. Крыху пазней асобна былі выдадзены вучэбна-метадычныя матэрыялы “Метады даследавання мовы” ў 2 частках (2011–2012) і “Метадалогія лінгвістычных даследаванняў” (2013), прызначаныя найперш для магістрантаў. Выйшлі таксама зборнікі заданняў для тэставага кантролю па “Агульным мовазнаўстве” (2009) і “Гісторыі мовазнаўства” (2014). Усе гэтыя выданні па сутнасці склалі даволі аб’ёмны, унікальны вучэбна-метадычны комплекс па агульналінгвістычных дысцыплінах, упершыню створаны ў нашай краіне для студэнтаў-беларусказнаўцаў.

Як вядома, агульналінгвістычныя дысцыпліны забяспечваюць ажыццяўленне навуковай, тэарэтычнай падрыхтоўкі студэнта-філолага, яны сістэматызуюць і падагульняюць веды, атрыманыя ў час навучання па ўсім блоку мовазнаўчых прадметаў, а з другога боку, прызначаны стымуляваць будучую самастойную працу спецыялістаў, паказаць ім арыенціры для далейшай самаадукацыі. Тэарэтычная лінгвістыка забяспечвае неабходную базу для асэнсавання новых моўных фактаў, апэнікі зменлівых тэарэтычных поглядаў, канцэпцый, дапамагае выпрацаваць уласны пункт гледжання на шматлікія нявырашаныя праблемы. Зразумела, што змест адпаведных дысцыплін павінен пастаянна абнаўляцца, паколькі імкліва развіваецца сама лінгвістычная навука, узнікаюць новыя напрамкі, удакладняюцца асобныя палажэнні і іх роля ў пабудове ўніверсальнай тэорыі мовы. Ужо з гэтай прычыны існавалі і існуюць немалыя навуковыя і метадалагічныя цяжкасці пры напісанні такой літаратуры, у Беларусі і па-беларуску яна выдавалася вельмі рэдка.

Падрыхтаваныя прафесарам В.І. Рагаўцовым дапаможнікі якраз і былі скіраваны на тое, каб прывесці змест выкладання названых курсаў у адпаведнасць з сучаснымі патрабаваннямі. Разам з тым аўтар дэталёва і скрупулёзна ўлічыў усе напрацоўкі, якія існавалі ва ўсходнеславянскім мовазнаўстве па стварэнні вучэбнай літаратуры адзначанага кірунку, абагульніў вопыт шматлікіх папярэднікаў. Пачынаючы з 90-х гадоў яўна адчуваўся недахоп падручнікаў і дапаможнікаў, якія раскрывалі б змест традыцыйных курсаў у актуальным навукова-культурным і нацыянальна-адукацыйным дыскурсе. Знаёмства з тэкстамі кніг В.І. Рагаўцова дазваляе сцвярджаць, што падрыхтаваныя выданні былі вельмі сучаснымі, здолелі запоўніць пэўныя лакуны ў беларускамоўнай вучэбнай літаратуры, дадалі шырыні і разнастайнасці ў асветленні важных навуковых праблем, з’явіліся адказам на надзённыя запатрабаванні вышэйшай школы. Яны прайшлі паспяховую апрацацыю ў аўдыторыі студэнтаў-беларусазнаўцаў, і сёння было б карысна падумаць пра іх перавыданне.

Названыя дапаможнікі лагічна і паслядоўна структураваны, усе тэмы раскрываюцца з належнай паўнатай і дастаткова даступна для студэнтаў, аўтару ўдалося ўлічыць шматлікія новыя дасягненні тэарэтычнага мовазнаўства і лінгвадыдактыкі. Цыкл кніг прафесара В.І. Рагаўцова забяспечыў строга навуковую, дыялектычную аснову і светапоглядную скіраванасць адпаведных курсаў, поўнаасцю адпавядаў метадычным патрабаванням да іх выкладання, шырока выкарыстоўваўся студэнтамі ў працэсе самастойнай падрыхтоўкі. Неабходна адзначыць, што ўпершыню ў беларускамоўнай навучальнай літаратуры аўтарам былі асветлены такія раздзелы агульнага мовазнаўства, як “Лінгвістычная тыпалогія” і “Лінгвістычная ўніверсалогія”. В.І. Рагаўцоў зрабіў спробу прапанаваць таксаномію (іерархію) лінгвістычных метадаў: гэтае пытанне ў айчыннай навуцы пра мову і сёння яшчэ слаба распрацавана. Даследчык справядліва заўважыў, што “вызначальнае метадалагічнае значэнне для мовазнаўства маюць асноўныя законы, прынцыпы і катэгорыі дыялектыкі (закон пераходу колькасных змен у якасныя, адмаўлення адмаўлення, адзінства і барацьбы супрацьлегласцей, прынцыпы ўсеагульнай сувязі з’яў, гістарызму, катэгорыі агульнага, прыватнага, асобнага, формы і зместу і інш.)” [2, с. 340]. Выдадзеныя падручнікі ўнеслі істотны ўклад у кваліфікацыю і пашырэнне беларускай лінгвістычнай тэрміналогіі. Большасць аўтарскіх інавацый у гэтым плане з’явіліся дастаткова ўдалымі (“лексічна-семантычная сістэма мовы”, “функцыйны сінтаксіс”, “прыхаваныя граматычныя катэгорыі”, “флексійныя мовы”, “вартаць знака”, “камунікацыйная функцыя мовы”, “паняццевыя палі” і інш.). Іх прыдатнасць і жыццёвасць ужо не раз была пацверджана плённай практыкай выкарыстання ў навуковай і навучальнай сферах.

Звяртае на сябе ўвагу, што аўтар у сваіх навучальных дапаможніках заўсёды імкнуўся ахапіць як мага большую колькасць існуючых поглядаў, напрамкаў, канцэпцый, часта нераўнаважных і супярэчлівых, а таксама абавязкова ўлічыць разнастайны тэарэтычны матэрыял, змешчаны ў ранейшых падручніках і даведніках. Часам такі падыход прыводзіў да залішняй “стракатасці” выкладу і крыху “заяняў” уласную аўтарскую пазіцыю, спараджаў элементы сэнсава-канцэптуаль-

най перагружанасці і эклектызму. Нягледзячы на гэта, навучальныя дапаможнікі В.І. Рагаўцова па агульналінгвістычных дысцыплінах не мелі і на сённяшні дзень не маюць аналагаў сярод айчынных выданняў па паўнаце і шырыні тэматычнага ахопу матэрыялу, вызначаюцца дастаткова высокім навукова-тэарэтычным узроўнем і дасканалымі лінгваметадэчнымі падыходамі. Яны, безумоўна, занялі сваё адметнае месца сярод шматлікіх вучэбных дапаможнікаў па тэорыі мовы, сталі карыснымі даведнікамі, свайго роду шматтомнай лінгвістычнай энцыклапедыяй для студэнтаў-філолагаў, выкладчыкаў і ўсіх, хто цікавіцца мовазнаўствам – адной з самых загадкавых і захапляльных гуманітарных навук – навук пра Чалавека.

У творчай спадчыне В.І. Рагаўцова ёсць такія, па нашым меркаванні, праграмны верш: *Душа і Розум... / Два чалавечыя полюсы. / Дзве істасці. / Душа прагне ўзлёту, / Розум – спакою. / Розумам / Спазнаеш свет, / Душою – / Чалавека ў ім. / З-над улады Розуму / Трапляеш у палон Душы. / І так бясконца. / Пакуль нітуеца / Жыццё* [З, с. 27]. Адметнасць творчай асобы прафесара В.І. Рагаўцова, выдавочна, якраз і заключаецца ў арганічным сінтэзе і ўзаемадапаўненні якасцей мастацка-паэтычнага і аналітычна-навуковага мыслення. Рагаўцоў-паэт многае ўзяў з багатага лінгвістычнага даробку Рагаўцова-даследчыка, і наадварот, плённыя мовазнаўчыя і педагагічныя роспукі вучонага заўсёды былі адухоўлены і эмацыянальна афарбаваны тонкім паэтычным адчуваннем слова, бязмежнай любоўю да матчынай мовы і роднай Беларусі.

Спіс літаратуры

1. Бельскі, А. Душа і слова : Паэтычная творчасць Васіля Рагаўцова / Алесь Бельскі // Роднае слова. – 2015. – № 6. – С. 19–22.
2. Рагаўцоў, В.І. Агульнае мовазнаўства / В.І. Рагаўцоў. – Магілёў : МДУ імя А.А. Куляшова, 2006. – 416 с.
3. Рагаўцоў, В. Імгненне і Вечнасць : вершы / Васіль Рагаўцоў. – Мінск : Кнігазбор, 2010. – 176 с.